

domešča ali celo spreminja. Seveda je takšna obnova besedne magičnosti daleč od pristnosti nekdanje magije. Pač pa jo lahko razumemo bodisi kot sredstvo, s katerim poskuša romantična subjektivnost po razsulu metafizične gotovosti zavarovati svojo notranjo integriteto pred tujo stvarnostjo, ali pa že kot bližanje moderni zavesti, za katero je magija predvsem dejanje neposredne ekspresije in konstrukcije, s katerim ta zavest uresničuje samo sebe kot neprekinjen, dinamičen, samoustvarjalen proces. Tudi s te strani sega torej Murnova poezija v bližino modernejšje poezije, čeprav seveda tudi zdaj še tesno spojena z romantično subjektivnostjo.

Iz znamenj, ki v Murnovi poeziji kažejo na modernejši tip zavesti in na hkratno obnavljanje mitično-magičnega razmerja do sveta, je mogoče sklepati, da se prav v teh znamenjih odkriva tista plast, s katero sega Murn najdlje v smer pesniškega modernizma 20. stoletja. Metodološko ostaja seveda odprto vprašanje, ali teh znamenj ne registrira šele današnja vednost o modernistični poeziji, da bi jih naknadno projicirala v Murnov pesniški svet. Vendar to ne bi bilo mogoče, če ne bi v njem samem obstajala vsaj na implicitni ravni nečesa nehotenega, nezavednega, morda samemu Murnu ne docela razvidnega. S tem pridržkom je vendarle mogoče pritrditi tezi, da se v Murnovi liriki na njenih najbolj izpostavljenih mestih dogaja prva anticipacija modernistične poezije na Slovenskem, resda še v tesnem sožitju s tradicijo, ki sega nazaj v romantiko in postromantiko 19. stoletja. To pa je dejstvo, ki ga je mogoče razumeti samo v tem smislu, da so se na prelomu obeh stoletij ravno v Murnovi liriki dogajali izjemno globoki procesi, katerih literarno-estetska pa tudi duhovna daljnosežnost je spričo kratke dobe Murnovega pesnjenja in zunanje skromnosti njegove biografije naravnost presenetljiva.

(Razprava je neskrajšana oblika teksta, pripravljene za simpozij o Josipu Murnu, ki ga je v začetku oktobra letošnjega leta organizirala SAZU v Ljubljani. Na simpoziju je bil tekst prebran samo v izvlečku.)

France
Bernik

Problem odtujenosti v Murnovi poeziji

Kadar govorimo o stanju odtujenosti ali odtujenem človeku v literaturi, moramo najbrž predpostavljati navzočnost neke temeljne, že kar abecedne razlike med filozofijo in umetnostjo. Pojem odtujenosti pomeni namreč v literaturi isto kot v filozofiji, sociologiji in socialni psihologiji, izraža pa se na svoj poseben način, v čutno nazornih podobah, ne v pojmovnem jeziku mišljenja. Pa tudi znotraj same literature kaže odtujenost človeka različne pojavnne oblike: bolj celovite, bolj dorečene v pripovedništvu in dramatiki, teže razvidne in bolj drobljive v liriki. Vzemimo Ivana Cankarja, Murnu duhovno najbolj sorodno osebnost naše moderne. V njegovi prozi pogosto odkrijemo prav v letih 1897 do

1901, v času, ko je pesniško ustvarjal Murn, lik odtujenega človeka v razmeroma eksplicitni obliki. Sprva je odtujitev človeka v Cankarjevem zgodnjem pripovedništvu predstavljena kot odtujitev pravemu, čutno izkustvenemu življenju.¹ Junaki povesti oziroma novel žive zgolj v sanjah, »onkraj življenja«, kakor se je, ne po naključju, imenovala pisateljeva zamišljena, a nikoli uresničena zbirka proze. Še globlje je ideja odtujenosti zakoreninjena v Cankarjevem liku umetnika. Njegova odtujenost se kaže v tem, da mu ustvarjalno delo ne pomeni zadovoljstva in s tem ne uresničevanja lastnega bistva, udejanjenja lastnega hotenja, temveč samo še eksistenčno nujnost, da o izločenosti umetnika iz meščanske družbe v tej zvezi posebej niti ne govorimo.² V nekaterih pripovedih zgodnjega obdobja je Cankar nekajkrat predstavil človeka celo v njegovi družbenoekonomski in religiozni odtujenosti, resda bolj na ravni pripovednega poročila kot v obliki scenske pripovedi.³

Mnogo bolj prikrito kot v prozi se človekova odtujenost izraža v liriki, zato smo pri liriki bolj navezani na samolastno odkrivanje motivov odtujenosti ali njenih doživljajskih sklopov. Nikakor ne ugotavljamo vnaprej, temveč samo oblikujemo delovno izhodišče razmišljanja, če na začetku opredelimo pojem odtujenosti s posebnim ozirom na njegovo možnost izražanja v lirskem izpovednem mediju. V tem smislu bi kot najširšo, najbolj odprto predstavo odtujenosti lahko označili tako stanje, tak tok dogajanja, v katerem lirski subjekt s svojim človeškim bistvom ne najde več enotnosti s svetom ali izgublja vsakršen stik z njim, nazadnje celo stik s samim seboj. V takem doživljajskem razponu so seveda možne številne, v začetku še ne predvidljive lege, ki razkrivajo subtilne plasti pesnikove individualnosti, hkrati pa bistveno dopolnjujejo pojmovno predstavo alienacije. Redkokateri slovenski lirik — če sploh kateri — podpira izrečeno trditev s tako obsežnim pesniškim gradivom kot Josip Murn.

Takoj na začetku, med prvimi pesniškimi poskusi leta 1896 zasledimo pri Murnu sporočilo, da svet ni tak, kakršnega slikajo odrasli. Ostra disonanca med njegovo predstavo o svetu in svetom, kakor ga vidijo odrasli, stoji na samem izhodišču pesnikovega človeškega izkustva.⁴ V življenju je toliko negotovosti in bolečine, da pesnikova predstavna domišljija beži iz njega, pri tem umikanju iz resničnosti pa ne najde zadostitve, kajti skepticizem podira tudi pesnikovo vero v svet sanj in iluzij.⁵ S svojo neharmonično podobo sveta se pesnik oddaljuje okolju, ne glede na to, da konfliktno razmerje med prevzeto predstavo o svetu in resničnim svetom še ne presega čutnočustvenega izkustva. Leta 1897 se v pesnikovi zavesti, v zavesti lirskega subjekta že zarisuje situacija brezdomstva in brezdomovinstva, tudi tokrat še ne kot izrazito reflektirano doživetje. Brezdomstvo postane očitno v trenutku, ko se pesnik začne spraševati o svojem rojstvu kakor tudi o tem, če bo soljudem koristil ali pa bo nesrečen in življenju odveč.⁶ Njegov pogled

¹ Prim. novele oziroma povesti *Jesenske noči*, *Kralj Malhus* in *Smrt kontrolorja Stepnika* (1899). Prim. tudi *črtice Zadnji večer* (1897) ter *Domov* in *Iz samotne družine* (1898).

² Prim. povesti *Popotovanje Nikolaja Nikiča* (1900) in *Tujci* (1901).

³ Prim. povest *Tujci* (1901) in *črtico Pred ciljem istega leta*.

⁴ *Zakaj?* (Murnovo ZD I, 1954, 208).

⁵ *Če bi mogel* (ZD I, 1954, 295).

⁶ *Vprašanje* (ZD I, 1954, 205). Nedatirana pesem se po svoji sporočilni vsebini pridružuje pesmi *Moj sen* iz leta 1897.

na lastno usodo se močno razlikuje od materinega odnosa do življenja in nobenega dvoma ni, da se pesnik začenja trgati od doma. Medtem ko izraža neprikrito nezadovoljstvo do lastnega rodu, ko preklinja »mračno uro rojstva« in svoj prihod na svet povezuje z »grehom« staršev, ko tako rekoč obtožuje starše za lastno bivanje, ostaja mati daleč stran od njega in s pasivno bogovdanostjo sprejema življenje, kakršno je.⁷ Brezdomovinstvo kot naslednjo stopnjo odtrganosti od temeljev, ki so človeku dani z rojstvom, pa izpoveduje Murn v dveh naslednjih, za naš problem pomembnih pesmih tega časa, *Na peronu*, in *Oj dajte!*⁸ Da pri tem ne gre za kakšno trenutno, čustveno intonirano nerazpoloženje, temveč za globlje stanje duha, priča simbolna podoba pesnika o topolu, izruvanem iz rodne zemlje.⁹ Ta podoba natanko označuje pesnikovo tujstvo v svetu, položaj, ki vedno bolj zaposluje njegovo doživljanje in motivira nujnost estetskega izražanja.

Zdaj se v letu 1898 v Murnovi poeziji kar vrstijo slike, ki tematizirajo od sveta odtrgani položaj lirskega subjekta: samotna barka brez krmila in brez sidra na viharnem morju, izgubljeni pôjenec v večerni pokrajini, kapelica na samotnem polju, samotni jezdec v pustinji.¹⁰ Ali pa pesnik brez posredništva, docela nemetaforično izraža notranjo osamljenost: . . . sam sem sredi večnih polj / in noga se mi pogrezava; Težko samemu sedeti / lepe je in jasne dni; Težko, težko / živeti je samemu brez ljubice . . . , itd.¹¹ Očitno lirski subjekt ne izgublja zgolj enotnosti s svetom, temveč se trga sleherni stik med njim in svetom. Prav netipična je v tem letu izpoved *Pustinja*, ki se kljub vsemu obrača k optimistični viziji prihodnosti, vse drugo je ujeto v temno, mračno, brezizhodno samoto. Tenkočutna, bolj tradicionalna kot moderna razpoloženska lirika je vsa v znamenju trudnosti, molčanja in umiranja, v znamenju predsmrtne tišine brez življenja.¹² Seveda ob teh pesmih ne moremo mimo vprašanja, kakšna je v resnici pesnikova izločenost iz življenja, katera plast njegove osebnosti je ostala brez možnosti občevanja, brez komunikacije s človekom in zgodovino. Cela vrsta pesmi nas prepričuje, da je zavrto korespondiranje pesnikovega srca. Med temi pesmimi najdemo izrazito romantično tožbo, da srca »nihče ne ljubi«¹³, kakor tudi pretresljivo, ekspresivno močno izpoved, kako pesniku v srce sneg naletava in druge podobne izjave,¹⁴ navsezadnje pa razkrije Murn osrednjo izkušnjo tega toka doživljanja, ko zapiše, da je težko biti brez človeka, ki bi zate živel s srcem in te s srcem »umel«.¹⁵ Odsotnost sporazumevanja s srcem je tista

⁷ Moj sen (ZD I, 1954, 209). V Ljubljanskem zvonu 1897 se 19. verz, ki se nanaša na dekle, glasi: kraj mene »ona« je drhtela. V rokopisu pa beremo nedvomno pod vplivom dekadentne poezije zapisano naslednjo različico verza: kraj mene »cipa« je drhtela.

⁸ Na peronu, Oj dajte! (ZD I, 1954, 210, 300).

⁹ Pesem (ZD I, 1954, 262).

¹⁰ Prim. pesmi Brez krmila, Pojenec, 25. februarja 1898, Pustinja (ZD I, 1954, 265, 155, 308, 146). Pesem Brez krmila je nastala leta 1897, objavljena je bila leto kasneje.

¹¹ Prim. pesmi Kje tihi si mi dom, Tožno samemu . . . , Pesem (ZD I, 1954, 213, 211, 214).

¹² V parku, Pojenec (ZD I, 1954, 149, 155).

¹³ Jesenska pesem (ZD I, 1954, 147).

¹⁴ Kje tihi si mi dom (ZD I, 1954, 213). Prim. še pesmi Tožno samemu . . . , Pesem, Zakaj čutim . . . Zadnji dve pesmi nista datirani, a sodita glede na tematiko verjetno v leto 1898.

¹⁵ Pesem (ZD I, 1954, 214).

oblika odtujenosti, ki izpolnjuje notranjost lirskega subjekta v tem času. Gre torej za pojav, ki je bolj doživljajsko izkustvo kot reflektirano stanje doživljanja, gre za emocionalno odtujenost od sveta.

V letu 1899 najdemo pri Murnu redke, vendar za osvetlitev problema pomembne pesniške izpovedi. Kot že doslej pesnik nadaljuje z izražanjem osamljenosti. V mozaični, skoraj pripovedni sliki nedeljske družabnosti se avtor pesmi *Oj dobro jutro, hišna mati* čuti drugačnega od vrstnikov, izločenega iz skupnosti, dasi ta svoj položaj tokrat ne izpoveduje s temno zaresnostjo.¹⁶ Tudi simbolne podobe, ki označujejo isto, čeprav so nove, vsebinsko samo utrjujejo že znani tok lirskega sporočanja: »glas vpijočega v puščavi«, »trs samotni«, »tavajoči potnik«.¹⁷ Novost teh pesmi se kaže v razširitvi in poglobitvi sporočilne vsebine, tako da se hkrati z odtujevalno komponento doživljanja pojavi nasprotna težnja lirskega subjekta. Izkustvo odtujenosti, kolikor se lahko izraža z medijem lirске poezije, se začne razkrivati samo, predstavlja se bolj nedvomno in koherentno. Pri tem ne mislimo le na načelno izpoved *Epitaf*, ki eksplicitno pokaže temeljne sestavine izpovedovalčevega notranjega sveta, predvsem njegovo vztrajno, čeprav neuspešno iskanje etičnih in evdemonističnih vrednot bivanja.¹⁸ Večjo vrednost ima čisto lirski pesem *Ko dobrane se mrače*. V prvem delu pesmi izreka izpovedovalec doživljajsko izkušnjo, ki jo že poznamo: osamljenost, izključenost iz življenja — krhko, izrazito lirsko situacijo:

Tihi, polunočni čas,
trepetanje zvezd v višavi,
glas vpijočega v puščavi,
trs samotni to sem jaz!

Kot nasprotje odtujenemu položaju lirskega subjekta se pojavi zdaj težnja, volja po radikalni spremembi, po zanikanju osamljenosti in odtujenosti:

Pridite, nevihte ve,
pridi, burno ti življenje,
pridi, šumno koprnenje,
in prevpijte mi srce!

Jasnih, jasnih, sončnih dni,
polnih borb, polnih ječanja!

...

V navedenih stihih ni težko odkriti stanja prekinjene komunikacije s svetom, stanja emocionalne odtujenosti, ki pa ga zdaj poskuša preseči težnja po ponovni integraciji s življenjem, volja po moči, po notranjem samoudejnjenju. Stanje, v katerem lirski subjekt izgubi enotnost s svetom ali sploh vsakršno zvezo z njim, se zdaj začanja odslikavati v svojem nasprotju. Odslej naprej pogosto zasledimo v Murnovi poeziji ob izkušnjah odtujenosti tudi tendence po premagovanju alienacijskega stanja.

¹⁶ ZD I, 1954, 168.

¹⁷ *Ko dobrane se mrače*, V tihem polju (ZD I, 1954, 19, 129).

¹⁸ ZD I, 1954, 256.

V zadnjem letu Murnovega lirskega ustvarjanja, v letu 1900 do pesnikove smrti v naslednjem letu, se izostrijo vse doživljajske lege njegove poezije, ki sodijo v območje našega problema. V tem času ponovno srečamo pri pesniku različne oblike odtujenosti, le da so predstavljene zdaj bolj določno, mestoma v bistveno novih dopolnitvah. Tako zasledimo prvič izpovedi o pesnikovi samoodtujenosti. Lirski subjekt se čuti odtrganega od samega sebe, od emocionalnega doživljanja sveta, od notranjega nemira, sanj in hrepenenja. Ne more obnoviti tiste države v svoji notranjosti, ko »srce se k srcu nagiblje«, »ko srce srcu se odpre«.¹⁹ Sem spadajo še druga sporočila o duševnem neugodju in nezadovoljenosti.²⁰ Vrhunec samoodtujenosti pa predstavljajo pesmi, ki kažejo izpovedovalca v položaju, ko ne more uresničiti človeške avtentičnosti, udejaniti svojega generičnega poslanstva.²¹

Prišla je jesenska noč,
proč je moje spanje. —
Jaz sem topol samujoč,
ki ne seje in ne žanje!

Za tako osebno situacijo išče pesnik razlago v svoji usodi, v nezakonskem rojstvu, v pomanjkanju starševske ljubezni in v drugih neugodnih okoliščinah svoje mladosti. V trenutkih obupa obtožuje »zlobno usodo« in jo imenuje »prekletstvo«.²² Tukaj je začetek vsega, poglavitni vzrok, ki usmerja pesnikovo duševno življenje in mu v mnogočem določa vsebino. Kljub temu odtujenost, čeprav je spočetka izrazito individualna, ni samo to, postaja vse bolj kompleksen pojav, tako da je težko ločiti njene osrednje manifestacije in učinke od postranskih. Nedvomno je stična točka vseh pesnikovih izpovedi na to temo osamljenost, naj se že pojavlja kot prisposoda o samotnem potniku ali po Jenkovem vzorcu o dveh studencih, ki tečeta narazen, naj že lirik neposredno govori o razdruževanju z okoljem, o tem, kako je vsaksebi z ljudmi, ali naj predstavlja stanje, v katerem mu odpove orientacija v prostoru in v času.²³ Slej ko prej ostane odprto vprašanje, kaj v resnici pomeni osamljenost lirskega subjekta, ki ni zgolj individualen pojav, temveč ima neutajljive, čeprav manj vidne silnice v družbenozgodovinskih pogojih? Ali je osamljenost samo destruktivna oblika bivanjskega stanja?

Enaka sva, veter! Kot tebe, tako
življenje drvi me brez meje —
vsake dveri zaprte, nanje trkam s prošnjó,
a nikjer se srce ne ogreje.²⁴

Tukaj in v nekaterih drugih izpovedih pesnik očitno še doživlja osamljenost kot stanje notranjega neugodja, kot zavrto čustveno komunikacijo s svetom, kot negativen pojav. Vzrokov za tak položaj samote v Murnovi pesniški

¹⁹ Hrepenenje (ZD I, 1954, 247). Nedatirana pesem.

²⁰ Večer (ZD I, 1954, 97).

²¹ Prišla je jesenska noč (ZD I, 1954, 88).

²² Letski motiv I (ZD I, 1954, 101).

²³ Prim. Gozd, Pod goro, Otožni jesenski mrak, Kdo bila je tvoja mati?, Sneg (ZD I, 1954, 153, 261, 271, 26, 100).

²⁴ Dolga, dolga je zimska noč (ZD I, 1954, 41).

resničnosti je več. Neredko je tak vzrok okoliščina, da družba obuja in stopnjuje v njem zavest o nesrečnem rojstvu.²⁵ Da osamljenost iz takega razloga in sorodnih pobud ne more biti pozitivna, kaže tudi estetska struktura izpovedi,²⁶ ki jih označuje skladnost sporočilne vsebine in motivike. Izbor temne, zaprte motivike podpira namreč vsebinsko plast pesmi. Od vsakodnevne situacij v naravi sta zato v teh čisto lirskih verzih pesniku najbližja večer in noč, od letnih časov jesen in zima.²⁷ Dokaz, kako dosledno sega umetnik po ustreznem gradivu iz realnega sveta, da ga v zapletenem postopku ustvarjanja organsko prikroji oblikovalni volji.

V zadnjih lirskih pesmih pa Josip Murn stanja odtujenosti ali osamljenosti ali tujstva ne izraža samo z destruktivne doživljajske perspektive. Kako naj drugače razumemo implicitno sporočilo, da razhod z ljudmi zanj ni najbolj boleč dogodek,²⁸ ali razkritje, da samota ni neka povsem vsiljena bivanjska situacija.²⁹ Ta čas pesnik tudi piše Ivanu Prijatelju o manj naklonjenih, neprijaznih ljudeh v svoji okolici s precejšnjo ravnodušnostjo: »Jaz za svoj del opažam, da se me ljudje malo izogibljejo, ali vsaj da niso prijazni kot nekaj. Ne veš, kako me to veseli, niti najmanjšega kesanja, ali žalovanja, ali kaj enacega ne občutim v svojem srcu.«³⁰ Da tak odnos ljudi pesniku samoto približuje in mu jo dela bolj znosno, če ne kar vabljivo, je več kot gotovo. Toda Murn gre še naprej, ko do kraja izreče misel, da lahko šele v samoti uresničuje lastno svobodo, kajti sožitje s človekom ga omejuje v iskanju notranje neodvisnosti, kolikor tako sožitje svobode sploh ne zanikuje. Povsem določno se v tem smislu izraža v pesmi: »Od ljudi sem šel daleč okrog, / zableščala nad mano svoboda.«³¹ Bolj zastrto, čeprav isto ponovi v naslednji pesmi z značilnim naslovom *Sam*: »Čez vso božjo zemljo, / brez ljudi in brez okov!«³² Načelo notranje svobode prevladuje torej nad defetističnimi občutki, ki navadno spremljajo odtujenost. V najslabšem primeru se ta nasprotja ujamejo v ravnotežju,³³ kar seveda še ne ukinja osamljenosti, brez katere pesnik ne more priti do zavesti osebne svobode. Take osamljenosti spet ne moremo razložiti brez upoštevanja zgodovinskega dogajanja, čeprav gre tokrat za drugačno pogojenost kot pri prejšnji skupini pesmi. Tudi zdaj družba ne sprejema pesnika. Murn naravnost trdi . . . »življenje moje, / vseč Bogú ni, ne ljudem!«³⁴ Vendar pesnik izločenosti iz družbe tokrat ne doživlja s pasivno prizadetostjo, kajti družba ga ne obvezuje v taki meri, da se ne bi umikal v samoto in v njej razvijal svojo individual-

²⁵ Kdo bila je mati tvoja?, Semenj (ZD I, 1954, 26, 22).

²⁶ Med čisto lirске pesmi sodijo pesmi Dolga, dolga je zimska noč, Večer, Sneg (ZD I, 1954, 41, 97, 100).

²⁷ Situacijo večera in noči zasledimo v pesmih Dolga, dolga je zimska noč, Prišla je jesenska noč. Večer, Gozd, Otožni jesenski mrak (ZD I, 1954, 41, 88, 97, 153, 271), motiv jeseni in zime v pesmih Dolga, dolga je zimska noč, Prešla je jesenska noč, Sneg, Otožni jesenski mrak (prav tam, 41, 88, 100, 271).

²⁸ Vse bil le blesk je (ZD I, 1954, 238).

²⁹ Prostost (ZD I, 1954, 239).

³⁰ Ivanu Prijatelju 17. marca 1900 (ZD I, 1954, 472—473).

³¹ Svoboda (ZD I, 1954, 240).

³² ZD I, 1954, 241. Prim. tudi pesem Kot brezkončen krog (prav tam, 329).

³³ V nedatirani pesmi To je lepo imamo na začetku verze: To je lepo na svetu, / ko spem v življenje prost, / ko neodvisen in preziran / vsak dan drugje sem gost. Na koncu se pesnik zave svoje nesrečne usode in odkrito prizna: . . . in težko skrivam bol, / hladno se smehljajoč. (ZD I, 1954, 223).

³⁴ Kdo bila je mati tvoja? (ZD I, 1954, 26).

nost. Ta oblika odtujenosti po vsem tem ni negativen pojav, saj posamezniku odpira pot k osamosvajanju. Murnovo povezovanje samote in svobode sodi v proces osvobajanja človekove osebnosti znotraj družbe meščanskega samozadovoljstva in povprečja, ki ne trpi iskalcev individualne podobe sveta.

Seveda Murn ne išče izhoda iz odtujenosti samo v individualni notranji svobodi, ki ostaja v zadnji doslednosti abstraktna vrednota, zgolj načelo, ne življenjska praksa. Kompleks odtujevalnih tendenc se pri njem srečuje z različnimi držami duševnega življenja. Redko poskuša lirski subjekt preseči lastno osamljenost in tujstvo z obujanjem religiozno poetičnih spominov.³⁵ Pogosteje kot v to smer beži iz osamljenosti v erotiko. Omembe vredna posebnost tega njegovega prizadevanja po samoudejanjenju je, da ne izraža toliko prošnje po ljubezni kot željo, da ga dekle odreši samote.³⁶ V enakem položaju zna pesnik ostati sploh na ravni neobvezne igre,³⁷ saj je znano, da prihaja ljubezensko čustvo pri njem nekajkrat v nasprotje s težnjo po individualni nezavezanosti, kar znova priča, kako pomembna sestavina njegove podobe sveta je svoboda.³⁸

Če v teh primerih pesnik, ki ga spodbuja občutek odtujenosti, išče možnosti za premagovanje tega občutja, za stik s svetom, pa imamo številne pesmi, iz katerih je razvidna težnja v nasprotni smeri: od človeka v samoto, v naravo. Razhajanja z dekletom, nesporazumevanja z njo ali celo razočaranja silijo pesniškega izpovedovalca v osamljenost. Pesnik zapušča dekle, s »samotnim vozom« beži od nje, umika se ji »v polje samotno«, poskuša jo pozabiti.³⁹ Odločilnejša kot negativne ljubezenske izkušnje, pomembnejša pri oblikovanju pesnikove temeljne orientacije v svetu pa so srečanja s človekom. Nikoli Murn ne izpoveduje tako doslednega skepticizma kot v zadnjem letu in pol svojega življenja, pa tudi pri drugih predstavnikih naše moderne ne najdemo izražene take nevere v človeka kot npr. v pesmih *Ti sam si drag si, Slovaška, Zapuščena polja, Pojdem, pojdem*. Izhodiščno spoznanje, ki smo ga odkrili že v zgodnjih pesnikovih verzih in ki trdovratno živi v njegovi zavesti do konca, je spoznanje o čustveno reduciranem človeku. Človek ima razum, svobodno voljo, nima pa srca,⁴⁰ medtem ko pesnik lahko uresničuje svojo avtentičnost predvsem s čustvom. Tu stoji pregrada, ki deli pesnika od sveta, mu zapira možnost občevanja z njim in ga hkrati ovira, da bi udeležil celovitost lastne osebnosti. Zunaj dialoga z življenjem ostaja temeljni del njegove eksistence: osamljeno »srce brez utehe«, »srce brez nad«.⁴¹ Končna razvojna stopnja tako reduciranega sporazumevanja s svetom pripelje do radikalnega solipsizma. Izpoved *Ti sam si drag si* kaže, da se na trenutke pretrgajo vse vezi med človekom in okoljem ter da ostane pesnik absurdno zavezan le sam sebi. Sam si umišlja vse tisto, česar nima: bližino sočloveka, ljubezen, trdno pripetost na rod in starše.⁴²

³⁵ Kot iz tihe, zabljeni kapele (ZD I, 1954, 96).

³⁶ Prim. opombo 34.

³⁷ Zimska pesem (ZD I, 1954, 98).

³⁸ Prim. drugo in tretjo kitico pesmi *Od Save mrzel veter* (ZD I, 1954, 39).

³⁹ To je lovski rog, Poslednji hip, Nageljne poljske, Že nikdar več (ZD I, 1954, 236, 242, 24, 235).

⁴⁰ Slovaška (ZD I, 1954, 104).

⁴¹ *Zapuščena polja, Pojdem, pojdem* (ZD I, 1954, 154, 245).

⁴² *Ti sam si drag si* (ZD I, 1954, 89). Pirjevec domneva, da je pesem nastala v drugi polovici 1900 ali celo v začetku 1901 (prav tam, 428).

Ti sam si dragi si, ljubiš se na sveti,
ti sam si mati si in oče svoj . . .

Zdaj se nam v pravih razsežnostih pokažeta tudi pomen in vloga narave v Murnovi liriki. Zgrešeno je namreč misliti, da gre pri pesniku ali samo za pasivno sprejemanje čutnih, tj. objektivnih dejstev iz narave ali nasprotno samo za prilagajanje podob iz narave lastni subjektivnosti. Korespondiranje izpovedovalca z naravo kaže tako prepletanje, da pogosto težko ločimo zunanjo pobudo od intimnega dogajanja, postransko od pomembnega. Prve poskuse v preseganju odtujenosti in samote izražajo npr. tiste pesmi, ki predstavljajo izpovedovalca v naravi, vendar se v tem položaju lirski subjekt še ne odpira čutnim vtisom pokrajine. Ker je izločen iz tenkoslušnega snovanja narave, doživlja zgolj sam sebe, identificira zgolj lastno osamljenost — »samega sebe tam slušam, / sebe in žalost brez mej.«⁴³ Druga stopnja v pesnikovem razmerju do narave že napoveduje vsaj navidezno objektivizacijo njegove intimne notranjosti. Pesnik se v neki meri integrira z življenjem narave, vendar še zdaleč ne tako intenzivno, da bi iz območja doživljanja izključil položaj odtujenosti.⁴⁴ Še naprej gre lirski subjekt v tistih, ne tako redkih izpovedih, ki izražajo intencionalno razmerje do narave, silovito težnjo po harmoničnem sožitju z njo. Od pokrajine pričakuje pesnik »drugo življenje«, v njej upa najti »moč« in ne nazadnje »pravo domovino«.⁴⁵

Zadnjo obliko v razmerju do narave pa izoblikuje pesnik v trenutkih dokončnega dvoma nad človekom, v stanju skrajne odtujenosti. Krhki, subtilni dojmi, predvsem pa intimna bližina pokrajine označujejo te impresionistične pesmi. Če znotraj njih redko najdemo vtise iz zunanjega sveta, ki niso obremenjeni z eksistencialnim izkustvom, dokazuje ta posebnost Murnove poezije, kako dosledno posega pojav odtujenosti v celotno njegovo duševno življenje, tudi v njegovo razmerje do narave, kolikor pesnikova čustvena afiniteta do pokrajine in kmečkega podeželja sploh ni le oblika njegove bivanjske stiske.

Ko vračam v mraku se domov,
pa breze me pozdravljajo,
od mene vetri se poslavlajo,
ker jaz poznanec sem njihov.

Vsa živa mi, neživa bitja
zde takrat srcu se sorodna,
le človek ne —
Razum ima pač,
prosto ima voljo,
a srca ne . . .
In boljši vetri so po polji
in boljše breze na pomolji!⁴⁶

⁴³ Nageljne poljske (ZD I, 1954, 24).

⁴⁴ Pojdem, pojdem (ZD I, 1954, 245).

⁴⁵ Že nikdar več, To je lovski rog (ZD, I, 1954, 235, 236).

⁴⁶ ZD I, 1954, 104.

Če sklenemo razpravljanje o zastavljenem problemu, moramo izpostaviti naslednje ugotovitve:

V Murnovi liriki odkrivamo ne samo stalno, temveč tudi kontinuirano navzočnost pojava odtujenosti, kar dokazuje, da gre za eno osrednjih tem pesnikove umetnosti. V začetku se pojavlja osamljenost kot najbolj značilna oblika odtujenosti, ob njej pa tudi brezdomstvo, brezdomovinstvo in tujstvo, v poeziji ločeno, brez povezave z intimnejšim življenjem pesnika. Že kmalu pa se odtujenost lirskega subjekta izoblikuje v celovitejši, dinamičen notranji proces. Ta proces se po eni strani razvije v samoodtujenost. Nastopijo situacije, ki trgajo izpovedovalca od doživljanja lastnega čustvenega nemira in mu hkrati zapirajo komunikacijo s svetom na ravni emocionalnega odzivanja. Po drugi strani pa začne ta proces posegati v vse poglobljene teme pesnikove lirike. Murnova odtujenost postane vse bolj kompleksen pojav, izraz njegove globlje notranje stiske in bivanjske krize. Utemeljena je tako v individualnih danostih — npr. v nezakonskem rojstvu — kot v individualnih hotenjih — v doživljanju narave, v erotiki, spoznavanju človeka — nič manj pa v družbenozgodovinskih okoliščinah. Osamljenost lirskega subjekta seveda ni samo destruktivno stanje, temveč skriva v sebi tudi nasprotno možnosti. Tukaj imajo izvor težnje po preseganju odtujenosti, tukaj se začne vračanje k samemu sebi in uresničevanje lastne izvirnosti. Ena pozitivnih manifestacij odtujenosti, če ne kar oblika dezalienacije je pesnikovo ustvarjalno sprejemanje samote, njegovo razvijanje lastne individualnosti v njej. Ker se to iskanje lastne podobe odvija zunaj malomestnega intelektualnega povprečja in samozadovoljstva, tak pesnikov položaj lahko razumemo kot nestrinjanje z okoljem ali pa tudi že kot pasiven odpor zoper provincialnost meščanskega sveta.

Tema smrti v Murnovi poeziji

Jože
Pogačnik

Kljub temu da problem smrti spada v bistvo človekovega bivanja, v književnosti XX. stoletja po tematizaciji ni enakovreden drugim plastem, ki so prav tako sestavni del nekogaršnje usode in življenjskega smisla. Molk, ki se je dvignil nad to temo, je očitno znamenje, da je pojav smrti pretrgal verige, na katerih ga je držal človek v prejšnjih stoletjih, ter postal moč, katere delovanje je neizmerljivo, nepredvidljivo in zato neopisljivo. V takem položaju je postala aktualna Platonova misel, po kateri v smrti zares ni ničesar, kar bi bilo treba vedeti,¹ celotno področje o tej bistveni stvari pa obvladuje tako imenovana *docta ignorantia*. Nenavzočnost besed o pojavu smrti seveda ni nenavzočnost smrti kot take, ki je v sodobnem življenju najbrž navzoča bolj, kot je bila kadarkoli poprej. Razumska in izkustvena spodbuda, ki jo je dal Voltaire, kakor da je pozabljena. Po njegovem sta za obravnavani pojav pomembni dve stvari, in

¹ Prim. Vladimir Jankelevitch: *La mort*. Pariz 1966, str. 35.